

Eski Kütüphaneler

1

M. Tayyib GÖKBİLGİN

T. M. B. İdare Heyeti azasından

Bilgi'nin geçen sayısında çıkan bir Paris mektubu Fransızlar kitabına ne büyük bir kıymet ve ehemmiyet verdiklerini anlatıyor, okumayı bütün memlekette yaymak için medenî milletlerin düşüncelerini ve hareketlerini, bu hususta ne büyük gayret ve fedakârlıklar yaptıklarını bildiriyor, bizde de bunun nasıl ele alınması lâzımgeldiği hakkında bazı mülâhazalar ileri sürüyordu.

Gerçekten, bugün medeniyetin miyarı ve seviyesi o memlekette kitaba ve okumaya karşı duyulan ihtiyaç ve alâka ile mütenasip olarak ölçülmektedir. Medenî milletler için kitap ve kütüphane en başta gelen bir mevzu'dur. O, fikri ve teknik tekâmülün en birinci vasıtasıdır. Biz, maalesef, henüz aydınlar arasında bile lâyıkile takdir görmiyen, bu meseleyi hayatî bir konu olarak mülâkâya itibar göstermeyen bir cemiyet içindeyiz. Gayesi ve teşekkül maksatları muhtelif bakımlardan kültür hamleleri yapmak olan müesseselerimizin bu vadede sarfetmeye mecbur oldukları gayret ve himmeti düşünürken, Kenan Bulutoğlanın o yazısında bahis konusu ettiği «kültür römorkları» fikrini enteresan ve tahakkuku kabul bulmamak mümkün değildir.

Alâkadarların bu ve buna benzer projeler üzerinde durup teşebbüse geçmelerini bir an önce beklerken, biz, bu meselenin tarihî cephesine bir göz atmayı, ecdadımızın kütüphaneler tesis etmek ve bunları umumen istifadesine arz ve vakfetmek yolunda neler yaptıklarını hülasa etmeyi ve bu gibi şeylerden bazı misaller vermeyi faydalı bulmaktayız. Bu itibarla bu yazımızı eski kütüphaneler (kitaplıklar) mevzuuna tahsis etmek istiyoruz.

Osmanlı Devletinde dinî veya sosyal bir tesis

yapan hükümdar ile muhtelif ilim ve idare adamları mutlaka bir kütüphane kurmayı da ihmal etmezlerdi. Bunlara mebdeler olarak Fatih Sultan Mehmedî ele alırsak, onun Fatih medreselerini yaptırdığı zaman bu külliye içinde müteaddit kütüphaneler vücuda getirdiğini de görürüz. Camiin içindeki kütüphanelerden başka ayrı bir binada Sahnı Seman külliyesini ve medreselerin hususî kütüphanelerini bu orada sayabiliriz. Onun, vafiyesinde, bulardan birinin ciheti vakfını tesbit ettiği görülmektedir. Buna göre, bu kitaplardan, medresede tedrisatta bulunan müderrisler, burada ders gören talebeler ve diğer ihtiyacı olan herkes istifade edebilecekti.

Bu kütüphanelerde hafız-î kütüpler (1) ve kâtib-î kütüpler bulunduğu gibi, sonradan, Bayezid II devrinde ülemadan ve Fenarî zadelardan birisi de müfettiş sıfatıyla bu vazife ile meşgul olmuş, bunların fihristini hazırlamış ve hat-ı varak sayıların tesbit etmiştir. Bu zengin kütüphanelerde dinî eserlerden başka heyet ve coğrafya, nüciim ve ahkâm, hesap ve hendese, siyaset ve ahlak, tıp, siyer ve tarihler, edebiyat, münazarat, divanlar, tabî tarihler gibi ilim ve fennin her şubesine ait kitaplar mevcuttu (2).

Bayezid II de, Edirne'de külliyesini tesis ettiği vakit oldukça zengin bir kütüphane kurmuş ve vakfiyesine bunları varak sayıları ile birer birer geçirt-

(1) Cami içindeki kütüphanenin 894/895 tarihinde (1490) iki hafız-î kütübü olduğunu ve her birinin günde beşer akçe aldıklarını biliyoruz (Karşılaştır, Tayyib Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası, S. 304.)

(2) Bak. Profesör, Dr. Süheyyi Ünver, Fatih külliyesi ve zamanı ilim, hayatı, s. 5/v.dd.

rek alâkadarların istifadesine sunmuştu. Bunlar arasında meselâ «... kelâmdan şerh-i makasit bir müccellet aded-i evrak iki yüz altmış altı ve şerhi mevakiıp bir müccellet aded-i evrak üç yüz altmış bir ilm-i belâgatten metni miftah mükemmel bir müccellet aded-i evrak iki yüz elli iki ve şerhi miftah Lissevdüşerif bir müccellet aded-i evrak iki yüz elli altı... İlm-i mantıktan şerhi matalii tasavvurat ve havaşî-i Seyyid Şerif bir müccellet aded-i evrak üç yüz otuz... İlm-i tuptan kanun bir müccellet aded-i evrak dört yüz seksen iki ve minhacülbeyan bir müccellet aded-i evrak iki yüz on dört. Kitab-ı âdabilup bir müccellet aded-i evrak yüz on.» gibi kitaplar görülmekteyiz. (3) Kütüphane memuru için de vakfiyede şu enlerasan şartı ileri sürmüştür:

«Şöyle şart etti ki, mezbur medrese içinde.. konulan vakıf kitaplar zapt ve hıfz için bir müteediyin mümin ve emin müslümankişi ki, mezkûr kitaplardan ol medresede mütemekkin olan talebeye hacet oldukça şuhut huzurunda adedi ecza ve evrakını addediip kıtasın ve cildin ve nefesatin defterinde kaydedip ve esamî şuhudu zeyl-i defter-i mezburda tahrir ede tâ ki, sonra kitabı aldıgı vakit tamam yakaza ve tenbih üzerine olup...» Şüpheşiz ki, bu kayıt, o devirde kitaba verilen yüksek kıymetin bir delilini göstermektedir.

Tesis edilen zaviye, medrese, imaret gibi yerlere bu türlü kitapların vakfedilmesi ve bunların vakfiyelere de evsafıyla kaydolunarak muhafazasına hususî bir itina gösterilmesi ötedenberi mevcuttu. Meselâ Murad II ve Fatih Sultan Mehmed devri ricalinden olup ta Geliboluda bir imaret kuran Saruca Paşa (1454) 858 tarihli vakfiyesinde vakıf kitaplarını dercetmişti ki, bunların arasında camilüfusun, Hidaye, Kenz, muhtasarat, Gülistan gibi eserleri de görüyoruz (4)

Yine Fatih Sultan Mehmed ve Bayezid II devrinin âlimlerinden ve devlet adamlarından Çandarlı zade İbrahim Paşanın da zengin vakıf kitapları vardı. O, cami, medrese, imaret, muallimhane gibi ilk tesislerini, Fatih devrinde, kadı bulunduğu Edirne'de vücuda getirmiş ve bunlar için de 859-870 arasında muhtelif vakfiyeler tanzim ettirmişti. Sonradan, Bayezid II devrinde İstanbul'a gelince burada da ayrıca cami, medrese, mektep yaptırdı. Fakat biz onun Edirne'deki tesislerinde vücude getirdiği ve vakfiyesinde zikrettiği kitapların listesini biliyoruz. Bu kü-

tüphanede, o devre göre mühim bir yekûn sayılabilecek olan, 120 yi müteceviz kitap vardı. Bunlar, muhtelif tefsirlerden (meselâ 12 cilt tefsiri levamî - alenvar), kitab-ül-hüküm, şerh-ül-hüküm, Nihaye, Hidaye, Musannafat, Mesabih gibi fıkıh ve hadis eserlerinden Hülasat-ül-fetavî, Hülasat-ül-hakayik, Mesnevî, Tevârih-i-taberî, Sadatilemarat, Camiül-cevami, risale minelup vesaire diğer telif ve tercüme-lerden ibaretti. Zapt ve tesbiti esasında bu kitapların hepsi hafız-î kütüb Süleyman'ın elinde görülmüştü (5)

Bayezid II devri şeyhlerinden birinin vakıf kütüphanesini de yine bu türlü hususî kütüphaneler arasında saymak mümkündür. Nocktaci-zade namı ile maruf olan Şeyh Mehmet bin Yusuf Edirne, Yanbolu ve Eskihisar'da muhtelif tesisler yapmış bir zatı: Edirne'de Cami, mescit, muallimhane zaviye, Yanboluda cami ve zaviye, Eskihisar'da muallimhane ve zaviye yaptırmış, bunlar için geniş bir evkaf tahsis ederek 897 de (1492) Kazasker meşhur ülemadan Hacı Hasan-zade marifetile vakfiyesini yazdırmıştı. Neredeki zaviyesinde bulunduğunu tasrih etmediği, fakat Edirne'de bulunması lâzımgelen kütüphanesindeki kitapların listesini gördüğümüz za-man, bunun evvelkilerden daha başka bir karakterde bulunduğuna derhal şahit oluyoruz. Zira, vakıf ettiği kırk kadar kitap içinde tasavvufa ait olanları ekseriyettedir. Yukarıda zikrettiğimiz kütüphanelerde hiçbirinde kitap mineltasavvuf, risale fi tariki sofiye, kitab-ı gazeliyat, tezkeret-ül-evliya, mantıklı sofiyye, kitab-ı Tedbirat-i akkiye, fıkıh farisi gibi eserlere tesadüf etmek mümkün olmamıştı (6) Esasen şeyh olan Nocktaci-zade, Edirne'deki zaviyesinde daha ziyade tasavvufa ait kitapları oynayarak, müteakip asırlarda daha geniş bir mikyatta edebi ve tasavvufî bir merkez olan bu şehirde ilk kültür mahfillerinden birini vücuda getirmiş oluyordu.

Gelecek yazımızda eski kütüphanelere devam edeceğiz.

(3) Tayyib Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası, İstanbul 1952, S. (46, 47, 95).

(4) Aynı eser S. 250.

(5) Aynı eser S. 422.

(6) Aynı eser S. 469.